

Dr Vlastimir Leković*

KORELACIJA TRŽIŠNE INSTITUCIONALIZACIJE I TRANZICIONIH PROCESA

Apstrakt: Sprovođenje institucionalnih transformacija, koje su neophodne za efikasno funkcionisanje tržišne ekonomije, predstavlja prioritetan zadatak za privredu u tranziciji. To se odnosi, pre svega, na garantovanje prava vlasništva, uspostavljanje istinske konkurencije, formiranje stabilnih i efikasnih finansijskih institucija i poreskog sistema, a polazna pretpostavka svega navedenog je učvršćivanje zakonitosti i pravnog poretka. Na taj način će se stvoriti realne pretpostavke za povećanje efikasnosti i konkurentnosti privrednih subjekata što će omogućiti uspješnije sprovođenje strukturnih promena i pokretanje ubrzanog ekonomskog rasta i razvoja. Da bi institucionalne promene mogle da se sprovedu uspješno neophodna je snažna politička podrška, ali isto tako i politička stabilnost i pouzdanost da će formirane institucije moći istinski i da funkcionišu i da se kontinuirano razvijaju.

Ključne reči: institucija, tržišna privreda, država, tranzicija.

Abstract: Carrying out the institutional transformations which are necessary for efficient functioning of market economy, represents the preferential task for economies in transition. That refers, above all, to guaranteeing the proprietary rights, establishing the real competition, forming the stable and efficient financial institutions and tax system and the starting assumption of all quoted here is strengthening the lawfulness and legal system. In that way, real assumptions for increasing the efficiency and competitiveness of economic subjects will be created and that will enable successful carrying out of the structural changes and starting the accelerated economic growth and development. In order to carry out institutional changes successfully, a strong political support is necessary as well as political stability and reliability that formed institutions will be able to function properly and to develop continuously.

Key words: institution, market economy, state, transition.

---

* Docent, Ekonomski fakultet, Kragujevac

Pojam i značaj tržišnih institucija

Kada je pre, više od jedne decenije, otpočeo proces tranzicije postsocijalističkih privreda, u brojnim analizama i projekcijama, uključujući i one koje su dolazile od strane MMF i SB, naglašavano je da će proces transformacije biti uspješniji ukoliko bude brži i dublji proces liberalizacije ekonomskih tokova. Međutim, pokazalo se, skoro bez izuzetka, da proces liberalizacije nema tu magičnu moć da sam po sebi stvara uslove za uspostavljanje otvorene i prosperitetne tržišne privrede. Upravo je iskustvo ovih zemalja potvrdilo stav da nedostatak razvijenih i konzistentnih tržišnih institucija predstavlja jedan od ključnih limitirajućih faktora uspješnijeg sprovođenja procesa tranzicije.

Nesporno je da je za uspješno funkcionisanje ma kog oblika privrede neophodno postojanje sveukupnosti organizaciono–ekonomskih uslova kao i uslova pune pravne nadležnosti, ili, drugim rečima, sistema institucija jedne privrede. Sve one, posmatrane zajedno, obrazuju odgovarajući sistem ustanova, organizacija, pravila, tzv. infrastrukturu, tj. slikovito rečeno, sistem kanala veza kojima se, neometano i na najbolji način za dati oblik privrede, odvijaju tokovi materijalnih i finansijskih resursa, njihova alokacija, kao i kretanje svakog proizvoda od proizvođača ka potrošaču.

Pod institucijama se podrazumeva sveukupnost pravila i normi na osnovu kojih se odvija funkcionisanje tržišne privrede. One obuhvataju kako formalna pravila i neformalna ograničenja (opštepoznate norme ponašanja, unutrašnja ograničenja delatnosti, ostvareni sporazumi), tako i određene karakteristike prinude u smislu poštovanja pravila igre. Institucije imaju funkciju ograničenja za ekonomske aktere, kao i ulogu odgovarajućeg mehanizma zaštite i kontrole za njihovo ponašanje. Time što unose red u privredni život za institucije se kaže da predstavljaju trajni oblik veza između privrednih subjekata unutar kojih se na ustaljen način odvijaju ekonomske aktivnosti. [5, str. 6.] Sa tog stanovišta posmatrana, suština filozofije slobodno–tržišne konkurencije mogla bi se iskazati kroz stav da maksimalna sloboda svih zahteva jednaka ograničenja za sve.

Institucionalne promene kao pretpostavka privrednog prosperiteta

Posle početnog perioda zanosa i velikih očekivanja, skoro sve zemlje u tranziciji suočile su se sa tzv. transformacionom recesijom, koja ima različit intenzitet i dužinu trajanja u zavisnosti od zemlje do zemlje. U najvećem broju zemalja reformski procesi su se odvijali neuspešno. Pri tom, uz smanjenje društvenog bruto proizvoda do kojeg je došlo u periodu tranzicije, primetno je povećanje stepena nejednakosti u raspodeli dohotka. Tako recimo, prema podacima Svetske banke, [8, str. 6.] u Rusiji je stepen nejednakosti u raspodeli dohotka, izražen Džini koeficijentom, u poslednjoj deceniji povećan dva puta. Ovaj trend je prisutan i u ostalim zemljama u tranziciji.

Društveno–ekonomska realnost je pokazala da napuštanje planskog i uspostavljanje tržišnog privrednog sistema, u skoro svim zemljama u tranziciji, karakterišu sledeće negativne tendencije:

- ♦ ogromno povećanje učešća sive ekonomije;
- ♦ opadanje učešća državnih prihoda u DBP;
- ♦ nesposobnost države da ispunjava kako svoje tekuće finansijske obaveze, tako i obaveze koje se odnose na regulisanje ekonomskih tokova;
- ♦ porast finansijske nediscipline, a pre svega u pogledu neplaćanja poreskih obaveza;
- ♦ odsustvo efikasne zaštite ugovora, prava vlasništva i društvenog poretka u celini. [3, str. 56–57.]

Uprkos navedenim, kao i brojnim drugim, negativnim tendencijama, potrebno je istaći da neuspeh reformskih procesa nije prvenstveno rezultat njihovog lošeg sprovođenja, mada se ni taj faktor ne može zanemariti. Razlozi neuspeha su mnogo dublji i utemeljeni su, pre svega, u činjenici da sami reformatori ne shvataju temeljne osnove tržišne ekonomije kao ni same institucionalne transformacije koje je neophodno sprovesti da bi se uspostavio mehanizam tržišnog privređivanja. Pored toga, ne sme se zanemariti ni činjenica da se radi, po J. Štiglic–u, o jednoj od "relativno najznačajnijih, a uz to i neočekivanih, promena pravila igre u istoriji". Prema istom autoru, iluzornim su se pokazala sva obećanja da će moći da se brzo sprovedu procesi transformacije i da se na osnovu vaučerske privatizacije može uspostaviti "narodni kapitalizam". [8, str. 22–30.] Takođe je primetno da se, vrlo često, sredstva mešaju sa ciljevima. Naime, privatizacija i liberalizacija spoljno–ekonomskih odnosa posmatraju se uglavnom u

svojstvu pokazatelja uspeha reformi, a ne kao sredstvo da se ostvare fundamentalne pretpostavke uspostavljanja novog privredno–sistemskog ambijenta. Istovremeno, prenebrgava se činjenica da uspostavljanje tržišne ekonomije nije samo sebi cilj, već je to faktor povećanja uslova življenja stanovništva i obezbeđenja temeljnih pretpostavki za stabilan, demokratski razvitak uz poštovanje odgovarajućih principa pravednosti.

Kada je otpočelo sprovođenje procesa tranzicije početkom 90–ih godina, sporovi su uglavnom vođeni oko pitanja tempa reformi kao i oko doslednosti u njihovom sprovođenju. U oba slučaja posezalo se za ekonomskim i političkim argumentima koji su trebali da opravdaju ispravnost jedne ili druge alternative – postupnost ili šok terapija. Pri tom, programi tranzicije su pravljeni uglavnom po sledećoj šemi:

- ♦ konstatacija o neprihvatljivosti inercionog toka događaja;
- ♦ izbor određenih, minimalno neophodnih, ciljeva ekonomskog razvoja;
- ♦ definisanje ključnih ekonomskih ograničenja (prvenstveno makroekonomskih), bez čijeg ispunjavanja nije moguće ostvariti izabrane ciljeve;
- ♦ definisanje stava prema ekonomskim i socijalnim parametrima (uključujući i mikroekonomske) koji proizilaze iz ključnih ograničenja;
- ♦ prihvatanje tih stavova u svojstvu konkretnih ciljeva programa bez brižljive provere realizacije i detaljne razrade mehanizama realizacije.

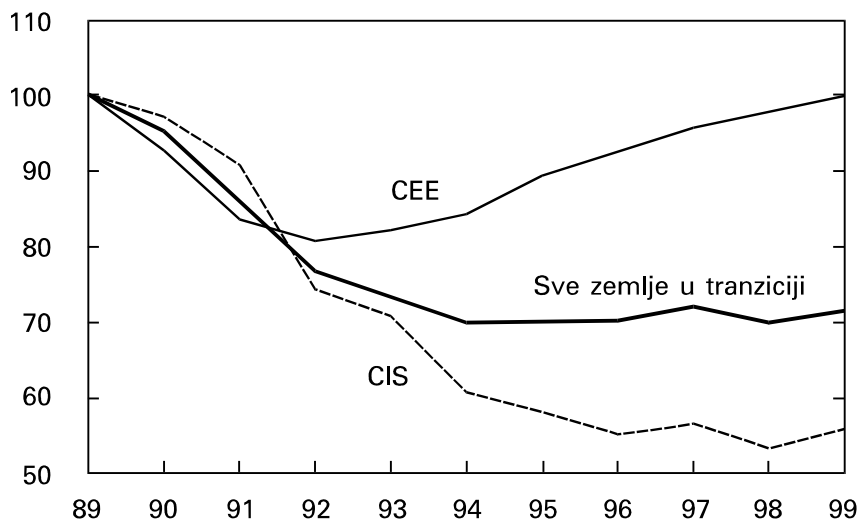
Međutim, u uslovima koji su rezultat velikog zakašnjenja u pogledu sprovođenja strateških institucionalnih i socijalnih reformi, smisao proklamovanih makroekonomskih ciljeva (stabilnost, slobodno tržište, otvorenost nacionalne ekonomije) u značajnoj meri je osiromašen. Hronično kašnjenje sa sprovođenjem institucionalnih promena, i s tim u vezi prisutna institucionalna nestabilnost, negativno se odražava na odvijanje ekonomskih procesa. Drugim rečima, odsustvo nužnih institucionalnih osnova tržišnih reformi neminovno provocira pojavu anarhije, kriminala i korupcije. Sve veći deo ekonomskih aktivnosti se odvija u sferi sive ekonomije. Zbog toga je od prioritnog značaja sprovođenje institucionalnih transformacija koje su neophodne za efikasno funkcionisanje tržišne ekonomije. Suštinu transformacije ovih privreda i tržišnu čine fundamentalne institucionalne promene, koje su istovremeno i sastavni deo sistemske transformacije društva u celini. To se odnosi, pre svega, na garantovanje prava vlasništva, uspostavljanje istinske konkurencije konstituisanjem privatnoprduzetničkog sektora i preduzetnika kao njegovog glavnog aktivnog lica, formiranje stabilnih i efikasnih finansijskih institucija i poreskog sistema, a polazna pretpostavka svega navedenog

je učvršćivanje zakonitosti i pravnog poretka. Na taj način će se stvoriti realni uslovi za povećanje efikasnosti i konkurentnosti privrednih subjekata uz smanjenje učešća neefikasnih preduzeća, od čega zavisi povećanje efikasnosti i stabilnosti privrede u celini, sprovođenje strukturnih promena i pokretanje ekonomskog rasta i razvoja.

Nesporan je stav da će tržišna ekonomija biti ekonomski efikasna prvenstveno u uslovima konzistentno uređenih svjetskih odnosa i konkurentskih tržišta. Naime, bez uspostavljenih konkurentskih tržišta i adekvatnih svojinskih odnosa, kao i bez njihove pune institucionalne uređenosti, nije moguće koristiti sve prednosti koje pruža tržišna ekonomija. Međutim, u zemljama u tranziciji nema ni jednog ni drugog. Zbog toga je tokom sprovođenja procesa tranzicije akcenat stavljen, skoro isključivo, na uspostavljanje privatne svojine i liberalizovanje trgovine, a koja se često poistovećuje sa formiranjem konkurentskih tržišta. Nesumnjivo, liberalizacija trgovine sama po sebi je veoma bitan faktor tržišne privrede jer može značajno da doprinese razvijanju konkurencije, ali nikako automatski. Iskustvo privreda u tranziciji nedvosmisleno potvrđuje da liberalizacija, ukoliko se sprovodi u uslovima nerazvijenih institucija, ne može da dovede do poboljšanja ekonomskih performansi jedne privrede. Pi tom je zapostavljena činjenica da i liberalizam podrazumeva punu zaštitu ličnih, ekonomskih i političkih sloboda i prava. Ta, kao i sva ostala, prava mogu se garantovati samo putem snažnih državnih institucija. Uostalom, ni privatnog vlasništva nema bez države. Da bi se liberalna prava istinski zaštitila neophodne su efikasne i postojeće institucije.

Očekivanja da će se među privrednim subjektima, oslobođenim administrativnog potčinjavanja, lako uspostaviti nove tržišne veze i da će to omogućiti znatno veću ekonomsku efikasnost, nisu se obistinila. I ovog puta se potvrdila nesporna činjenica o prvorazrednoj ulozi institucija za stabilno i efikasno funkcionisanje privrede. Nedvosmislen je zaključak da su snažne institucije, koje omogućuju normalno funkcionisanje tržišnog mehanizma, neuporedivo značajnije za uspeh procesa transformacije nego što je to tempo liberalizacije. Imajući taj stav u vidu može se zaključiti da su se zagovornici šok terapije i gradualizma sporili, u suštini, o drugorazrednom pitanju – o brzini reformi – zapostavljajući pri tom da su snažne institucije odlučujući faktor usešnosti procesa tranzicije. O tome svedoči uporedna analiza rezultata ostvarenih u zemljama Centralne Evrope i baltičkih zemalja, s jedne strane, i u zemljama Zajednice nezavisnih država, s druge strane. Na grafikonu je prikazano kretanje DBP u zemljama u tranziciji u poslednjoj deceniji XX veka. Linija CEE pokazuje kretanje DBP u zemljama Centralne i Istočne Evrope (osim Bosne i Jugoslavije) i u baltičkim zemljama, a linija CIS predstavlja zemlje Zajednice nezavisnih država.

Slika 1. Kretanje DBP po regionima u zemljama u tranziciji. 1989 = 100. [12, p. 158]

Grafikon pokazuje tendenciju pada DBP u zemljama u tranziciji u ovom periodu. Pri tom je, u početnom periodu, pad bio veći u zemljama Centralne i Istočne Evrope i u Baltičkim zemljama (CEE) s obzirom da su te zemlje započele ranije sa reformama nego zemlje Zajednice nezavisnih država (CIS). Umeren privredni rast u zemljama CEE nastupio je od 1993. godine. U 1999. godini ove zemlje su dostigle nivo DBP od pre deset godina. Mnogo je drastičniji pad proizvodnje u zemljama CIS gde je recesija bila dublja i trajala je duže. U toku posmatranih deset godina proizvodnja je u zemljama CIS opala za više od 40%. Tek posle 1995. godine došlo je do izvesnog rasta

Prezentirana analiza pokazuje postojanje jasne i trajne povezanosti između efikasnosti institucija i rezultata procesa ekonomskih transformacija: što su snažnije institucije u vreme prelaska na tržište, to je znatno brže prevladavanje i transformacionog pada. Zemlje Centralne Evrope i baltičke zemlje svoje reforme su bazirale ne toliko na liberalizaciji koliko na sposobnosti da se obezbedi snažna institucionalna podrška reformama. Naime, liberalizacija je sprovedena uporedo sa razvijanjem i učvršćivanjem tržišnih institucija. U drugoj grupi zemalja, reforme su se zasnivale na sprovođenju sveopšte liberalizacije u uslovima nerazvijenih, pa samim tim i neefikasnih, institucija.

Za uspostavljanje institucionalnog sistema koji bi odgovarao modernoj tržišnoj privredi i potrebama dinamičnog ekonomskog rasta, koji je neophodan za

prevazilaženje postojećeg društvenog i privrednog stanja, potrebna je nova ekonomska uloga države. Zadatak države je da svim raspoloživim pravnim, političkim i ekonomskim sredstvima aktivno pomaže razvoj tržišnih institucija. S druge strane, neophodna je preorijentacija državne politike u pravcu stvaranja maksimalno povoljnog ambijenta kako bi se podsticao domaći i inostrani biznis. Naime, zadatak države se ne sastoji samo u razvijanju novih institucija već i u prilagođavanju ekonomske politike postojećoj institucionalnoj realnosti zemlje. Za stvaranje povoljnijeg ambijenta kako bi se podsticalo razvijanje preduzetništva od presudne važnosti su sledeći uslovi:

- ♦ Puna zakonodavna zaštita prava vlasništva.
- ♦ Zaštita ugovora, što nema ništa manji značaj od zaštite prava vlasništva. Saglasno institucionalnoj teoriji, ugovori predstavljaju početnu i završnu fazu u ekonomskoj delatnosti, pa prema tome, bez ugovora nema ni ekonomije uopšte. Nepoštovanje ugovora iziskuje visoke transakcione troškove i u skladu sa tim sužava sferu uzajamne koristi u tržišnoj razmeni. Sa tog stanovišta zaključuje se da uspostavljanje efikasne zakonodavne vlasti i ostvarivanje istinske nezavisnosti sudstva predstavlja jedan od najznačajnijih koraka u pravcu jačanja regulatorne uloge države i njenog ponašanja u duhu tržišne ekonomije.
- ♦ Obuzdavanje administrativne samovolje i korupcije, a samim tim i kriminala. Administrativna samovolja i kriminal predstavlja značajne faktore koji negativno deluju na priliv inostranih investicija koje su toliko potrebne ovim privredama.

Usled nedostatka domaćeg iskustva, pomoć je tražena uglavnom sa Zapada. Naime, kada je otpočeo proces tranzicije, skoro sve zemlje su angažovale savetnike i konsultante sa Zapada koji su aktivno učestvovali u kreiranju programa reformi. Polazište tih programa po pravilu je bio Vašingtonski konsensus.[2] Pod uticajem ovog globalnog programa, nametnut je zahtev o prihvatanju tržišne logike i (neo)liberalne ekonomske doktrine uz minimalno mešanje države u privredni život. Naime, polazeći od stava da država na manje efikasan način ostvaruje ekonomske funkcije nego tržište, naglašena je potreba da se obim državnih rashoda minimizira, kao i da se mešanje države u privredu svede na najmanju moguću meru. Pri tom se neopravdano zapostavlja činjenica da je i u zemljama sa efikasnim tržišnim ekonomijama sfera delatnosti države dosta široko rasprostranjena. Realnost je primorala i najveći broj teoretičara liberalne orijentacije da priznaju da su država i privatni sektor međusobno tesno povezani. Otuda se i ne postavlja pitanje da li država treba da bude uključena u ekonomski život društva, već na koji način ona to treba da obavlja. Drugim rečima, osnovno pitanje ekonomske uloge

države nije obim državnog prisustva u ekonomiji, već pravci i metodi njenog delovanja. Zbog toga, sastavni deo strategije koja je usmerena na povećanje efikasnosti ekonomije mora da bude iznalaženje najadekvatnijeg načina kako da se država učini efikasnijom u ispunjavanju svojih funkcija. Uostalom, u izveštaju Svetske banke za 1997. godinu naglašeno je da je efikasna država od vitalnog interesa za uspešan socijalno–ekonomski razvoj. Pri tom se posebno apostrofira kvalitet institucionalnog sistema budući da institucije definišu ambijent u kojem tržišta funkcionišu. Nesporno je da slab institucionalni sistem omogućuje povećanje samovolje i voluntarizma od strane državnih organa. Da bi se to predupredilo prvenstveno je neophodno uspostavljanje nezavisnog sudstva i sistema institucionalnih garancija, što pretpostavlja razgranatu raspodelu vlasti i efikasnu kontrolu.

Kada je u pitanju uloga države u ekonomiji, savremeni institucionalisti posebno naglašavaju potrebu da se dosledno razgraniče dve njene različite funkcije – funkcija države kao zaštitnika i države kao proizvođača.

Prva funkcija je rezultat saglasnosti i prihvatanja stava da je država garant poštovanja zakonskog dogovora. Definisane jasne "pravila igre" i njihovo poštovanje predstavlja kvalitativan skok od anarhije ka demokratskoj političkoj organizaciji društva.

Druga funkcija podrazumeva državu, pre svega, u svojstvu proizvođača društvenih dobara. Ova se funkcija ostvaruje sa ciljem zadovoljavanja zajedničkih potreba građana. Pri tom, da bi se sprečila opasnost degenerisanja države u totalitarizam, institucionalisti ističu potrebu definisanja pravila koja imaju funkciju sprečavanja da se država razvija u pravcu autokratskog režima.

Za tržišnu privredu se obično kaže kako je karakteriše spontanost i stihijnost. Međutim, ova opšta obeležja tržišne privrede mogu se prihvatiti samo u uslovnom značenju. Naime, društveno–ekonomska realnost pokazuje da tržišnu privredu karakteriše postojanje unutrašnje zakonitosti i određenih osnovnih načela koja imaju univerzalnu važnost, a sama spontanost ima različite pojavne oblike. Pri tom, svaki od modela tržišnih sistema poseduje sopstveni skup vrednosti, ciljeva i institucija, a koje zavise od društveno–ekonomskih, kulturnih i istorijskih pretpostavki njihovog funkcionisanja.

Postojanje fundamentalnih pravila kojim se reguliše tržišna privreda, kao i njihovo striktno poštovanje, omogućuje društvu da se oslobodi nadmoći birokratije i mnogobrojnih "korisnika" političke rente (*rentseekers*) u stalno narastajućem državnom aparatu. S druge strane, to je način da se tržišna privreda razvija i dalje usavršava ne putem neposredne državne intervencije, već putem njenog posrednog

uticaja na institucionalnu strukturu društva. Za razliku od Kejnsovog učenja, po kojem se efektivna tražnja podstiče posredstvom ekspanzionističke politike države, savremeni institucionalisti insistiraju na stvaranju institucionalnog mehanizma kojim bi se stimulisala konkurencija i posredstvom nje omogućilo uvećavanje dobiti. Na taj način bi se sprečavala monopolizacija privrede i "nefer konkurencija" u celini.

Međutim, u procesu tranzicije, koja podrazumeva korenito preuređenje institucija prethodnog društva i izgradnju potpuno novih pravila igre, uloga države značajno raste. Imajući u vidu ovu protivurečnost, savremeni institucionalisti smatraju da su osnovni uslovi uspeha reformi sledeći: *prvo*, decentralizovana raspodela proizvodnih faktora uz uvažavanje ekonomskim kriterijumima, kao i jasno političko–pravno priznavanje takve raspodele, i *drugo*, stvaranje slobodne razmene među vlasnicima, pri čemu se pravo vlasništva garantuje političkim i pravnim uređenjem. To ne znači da su navedeni uslovi dovoljni za uspostavljanje tržišne privrede, ali su oni minimalno neophodni.

U sprovođenju reforme, koja je orijentisana, pre svega, na prestrukturiranje privrede, poseban značaj dobijaju institucionalne promene čiji je zadatak da se stvore neophodne pretpostavke za prelaz na stadijum ekonomskog rasta. Naime, institucionalna uredenost jednog privrednog sistema predstavlja fundamentalnu pretpostavku njegove efikasnosti i stabilnosti budući da se unutar institucionalnih okvira odvijaju kako procesi odlučivanja, tako i sami ekonomski procesi. Naime, institucionalni okvir definiše nadležnost odlučivanja, fiksira norme ponašanja i utiče na posledice alternativnih odluka tako što usmerava privredne subjekte da se orijentišu na odgovarajuće oblike poslovanja. [6, str. 113.]

Bogato iskustvo savremenih razvijenih privreda potvrđuje da između institucionalne strukture jedne privrede i ekonomskog razvoja zemlje postoji uzročna povezanost. Naime, nivo razvijenosti institucija tržišne privrede uslovljen je nivoom ekonomske razvijenosti zemlje. Takođe, na dinamiku i pravce ekonomskog razvoja zemlje može se značajnim delom uticati prilagodavanjem i razvijanjem ekonomskih institucija u skladu sa konkretnim materijalnim i socijalnim okolnostima. Naime, u tržišnom sistemu, rast je rezultat dejstva sveukupnih ekonomskih institucija. Drugim rečima, stabilne institucije neke privrede jedna su od primarnih pretpostavki njenog efikasnog funkcionisanja. Harmoničan društveno–ekonomski razvoj ostvaruje se, pre svega, u uslovima usklađene privredne i institucionalne infrastrukture. Zbog toga je neophodno da institucionalna infrastruktura jedne privrede bude predmet stalnog kritičkog preispitivanje jer je to pretpostavka njenog kontinuiranog razvoja.

Polazeći od činjenice da svojinska prava predstavljaju fundamentalnu determinantu racionalne alokacije resursa, te da zbog toga imaju odlučujući uticaj na funkcionisanje tržišne privrede, logično je što insistiranje na konzistentnoj institucionalnoj uređenosti svojinskih prava predstavlja jednu od ključnih uporišnih tački procesa tranzicije. Zapravo, sve dotle dok pravo vlasništva ne bude jasno definisano, tj. dok ne bude prevaziđena postojeća situacija "podrivenosti" prava vlasništva, ne može se računati na priliv proizvodnih investicija, modernizaciju privrede i, saglasno tome, na prelaz od depresije ka ekonomskom rastu. U privredama u tranziciji ovaj problem se svodi, uglavnom, na sprovođenje procesa privatizacije. Međutim, upravo iskustvo ovih zemalja pokazuje da sprovođenje privatizacije uz odsustvo institucionalne infrastrukture tržišne ekonomije ugrožava njene dugoročnije perspektive.

Dobro je poznato da u razvijenim tržišnim privredama kriterijum efikasnosti prisiljava sve svojinske oblike da zadovolje odgovarajući stepen efikasnosti kako bi opstali u konkurentskoj trci. Pri tom je potrebno istaći da je to rezultat vlasničke strukture koja je uspostavljena na tržišnim principima, kao i da je ta struktura produkt dugogodišnjeg razvoja i prilagođavanja ovih privreda promenama koje su se nametale kao neminovnost. Na osnovu toga se i ističe u teoremi Kouza da, ukoliko su prava vlasništva jasno specificirana i ako tržište brzo preraspodeljuje vlasništvo u korist efikasnih vlasnika, onda i nije važan oblik vlasništva. Upravo to upućuje na zaključak da, jasno definisani i dosledno institucionalno uređeni, svojinski odnosi predstavljaju fundamentalnu pretpostavku za dalju institucionalizaciju ukupnih odnosa u tržišnoj privredi tj. za izgradnju racionalnog i efikasnog institucionalnog poretka jedne savremene tržišne privrede. S druge strane, stabilnost odnosa vlasništva predstavlja jedan od najznačajnijih faktora pravilne motivacije ekonomskih subjekata i ostalih aktera u ekonomskim procesima. Naime, slobodna preraspodela vlasništva predstavlja jednu od ključnih pretpostavki preduzetničkih aktivnosti. Ekonomska stvarnost nedvosmisleno potvrđuje da odsustvo jasnih garancija za ostvarivanje vlasničke kontrole rezultira opredeljenjem vlasnika na izvlačenje kratkotrajne koristi. Radi toga su ekonomske aktivnosti, uglavnom, praćene izbegavanjem plaćanja poreza kao i drugim raznim formama "isisavanja" finansijskih sredstava iz preduzeća. Na taj način su direktno ugrožene potencijalne mogućnosti za investiranje i strukturne promene u preduzećima što najneposrednije minimizira šanse za ostvarivanje dinamičnog ekonomskog rasta.

S obzirom na činjenicu da je nerazvijenost i odsustvo validnih tržišnih institucija fundamentalna karakteristika današnjih ekonomskih sistema postsocijalističkih zemalja, jasno je zašto takav sistem ne može da produkuje opšti i

stabilan rast. Otuda i zaključak da prelaz ekonomije na stabilan rast nije moguć bez suštinskih i temeljitih institucionalnih promena koje će omogućiti uslove za uspostavljanje moderne i prosperitetne tržišne privrede. Naime, u privredama u tranziciji, usled slabe razvijenosti fundamentalnih institucija tržišne privrede, bitno su ugrožene investicione aktivnosti bez kojih se ne može izaći iz opšte krize. Nedostatak domaće akumulacije kao i odsustvo stranih ulaganja, između ostalog i zbog ograničenja koja su često produkt političke sfere, onemogućavaju bilo kakav kvalitativan preokret. Početni impuls za prelaz privrede ka postojanom i dugotrajnom rastu potrebno je da bude rezultat istinskih institucionalnih reformi. Kvalitativnim i sveobuhvatnim institucionalnim transformacijama, kao uslovom stvaranja savremenog tržišnog sistema i širih sistemskih transformacija, stvorili bi se realni uslovi za prelaz ka prosperitetu dugoročnom rastu ovih privreda.

Neophodno je naglasiti da institucionalna uređenost tržišnog sistema ne predstavlja sputavanje ekonomske slobode i autonomnosti privrednih subjekata. Naprotiv, to je uslov njihovog potpunog ostvarenja.[4, str. 271.] Ukoliko su ukupna institucionalna rešenja trajnija i stabilnija, uspostavljaju se uslovi za stabilno i efikasno funkcionisanje tržišne privrede. Zbog toga je neophodno da institucionalna rešenja, koja donosi država, važe za sve robne proizvođače i da ostaju nepromenjena u što dužem vremenskom periodu. Bitno je da propisi, kojima se definišu pravila igre, budu pravedni i stabilni. Na taj način će uslovi poslovanja biti isti za sve privredne subjekte. Naime, kada su ukupna institucionalna rešenja dobro koncipirana, i kada se garantuje njihova postojanost, svi ekonomski subjekti, kao i privredni sistem u celini, mogu da ostvare maksimalnu efikasnost i stabilnost.

Na osnovu dosadašnjeg ukupnog iskustva, kako zemalja u tranziciji tako i razvijenih tržišnih privreda, jasno je da prelaz ka dugoročnom ekonomskom rastu nije moguć bez punovrednih baznih institucija tržišta, bez razvijanja drugih tržišnih institucija, kao i bez objedinjavanja ekonomskih mehanizama u jedinstven i konzistentan sistem. S obzirom da sprovođenje institucionalnih transformacija zavisi od jačine snaga koje se zalažu za ili protiv promena, potrebna je snažna politička volja kao podrška za sprovođenje institucionalnih transformacija, ali isto tako i politička stabilnost i pouzdanost da će formirane institucije moći istinski i da funkcionišu i da se dalje razvijaju. Uz navedene povoljne uslove, kako ekonomske tako i političke, i država će moći da odgovori zahtevima tržišne privrede i da svoju aktivnost usredsredi, pre svega, na kreiranje postojanih i tržišno povoljnih "pravila igre" za sve ekonomske subjekte, čime će se stvoriti nužne pretpostavke za pokretanje dinamičnog ekonomskog rasta i razvoja zemalja u tranziciji.

Literatura:

- [1] Норт, Д., (1997.) *Институциональные изменения: рамки анализа*, Вопросы экономики No 3.
- [2] Stiglitz, J., (1998.) *Instruments and Broader Goals: Moving toward the Post-Washington Consensus*, UNU/WIDER
- [3] Попов, В., (1998.) *Силы институты важнее скорости реформ*, Вопросы экономики No 8.
- [4] Leković, V., (1998.) *Država i tržišna privreda*, Ekonomski fakultet, Kragujevac
- [5] Leković, V., Simaković Lj., (2000.) *Ekonomija – filozofija, sistem, politika*, Ekonomski fakultet, Kragujevac
- [6] Madžar, LJ, (1995.) *Svojina i reforma*, Ekonomski institut, Institut ekonomskih nauka, Beograd
- [7] Малахов, В., (1998.) *В защиту либерализма*, Вопросы экономики No 8.
- [8] Стиглиц, Ц., (1999.) *Куда ведут реформы?*, Вопросы экономики No 7.
- [9] Шаванс, Б., (1999.) *Эволюционный путь от социализма*, Вопросы экономики No 6.
- [10] Май, Б., (1999.) *Конституционное регулирование социально-экономических отношений*, Вопросы экономики No 4.
- [11] Олейник, А., (1997.) *В поисках институциональной теории переходного общества*, Вопросы экономики No 10.
- [12] Karsten Staehr, (2000.) *Economic Growth in the Transition Economies – Sustainability and Vulnerability, Recent Economic Developments and Problems in the Transition Economies*, University of Macedonia, Thessaloniki Greece.